

důsledků vědeckotechnického rozvoje je hledisko časové — podle něho Kozikov rozlišuje důsledky současné, důsledky projevující se v blízké a posléze ve vzdálené budoucnosti. V tomto členění navrhuje obohatit dosavadní běžné a perspektivní plány a prognózy o složku zkoumající možnosti negativního působení v nich obsažených inovací. V Engelsově duchu zde hovoří i o přímých a nepřímých důsledcích vědeckotechnické činnosti a dále o důsledcích neodvratných, částečně neodvratných a kompenzovatelných. Takovéto klasifikace podle Kozikova „ukazují nemístnost tvrzení o obecném překonávání negativních důsledků vůbec a abstraktních soudů o tom, že škodlivé důsledky vědeckotechnického rozvoje se kompenzují jeho důsledky pozitivními, že samotným rozvojem vědy a techniky se vytvářejí prostředky k jejich odstranění“ (s. 131).

Boj s negativními důsledky vědeckotechnické revoluce (jako jsou vznik nových obecných chorob i chorob z povolání, rostoucí napjatost životního rytmu, narušení emocionální sféry, silící odklon člověka od přírody, ochuzení atmosféry a biosféry atd.) je nesrovnatelně těžší než řešení technických problémů souvisejících s využitím pozitivních přínosů vědeckotechnické revoluce. V tomto boji je nezbytný komplexní přístup, tj. respektování nejružnějších faktorů — přírodních, ekonomických, psychofyzických, psychologických atd. — stejně jako využití možností vědeckotechnického prognózování. Pro naznačený přístup má zvláštní teoretický i praktický význam klasifikace důsledků vědeckotechnického rozvoje podle charakteru jejich vztahu a mechanismu vzájemného působení. Kozikov předkládá toto členění:

1. Pozitivní a negativní důsledky vědeckotechnického rozvoje se projevují současně (např. pevnost a rychlost elektrického svařování a současně jeho škodlivé důsledky na zrak; výroba elektriny ve vodních elektrárnách a přírodní a sociálně ekonomické ztráty vzniklé jejich vybudováním, atd.).

2. Mezi pozitivním a negativním důsledkem není zjevná spojitost, negativní působení je časově zpožděno, kryje se s působením jiných faktorů (vztah různých druhů techniky a chorob z povolání).

3. Stejně prostředky mají v různých způsobech vývoje a užití pozitivní či negativní důsledky (např. výroba a použití antibiotik jako účinného léku proti řadě nemocí vedla ke vzniku nových, k tomuto léku necitlivých virů).

4. Pozitivní důsledek v závislosti na kvantitě přerůstá v negativní (vibrace v malém měřítku jako lék, ve větším škodí).

5. Negativní důsledek se objevuje ve vícenásobném užití technického prostředku pro získání důsledku pozitivního, např. nahromadění škodlivých látek v těle, přibývajících po malých, neškodných dávkách, tzv. „kumulativní efekt“. V mnoha oblastech se teprve zkoumají konkrétní mechanismy jeho projevů.

6. Pozitivní, resp. negativní důsledek vystupuje jako jediný možný, jeho působení je pod-

míněno podstatou sociálně ekonomického zřízení (použití atomové energie s cílem vytvářet nebo ničit materiální hodnoty).

7. Stupeň působení negativních důsledků na člověka je úměrný různým cílům a podmínkám využívání techniky (práce dělníků u pásu a u poloautomatů v podmínkách socialistické a kapitalistické výroby).

8. Negativní efekt je dlouhodobou výslednicí vývoje různých odvětví, jež přináší jednotlivé efekty pozitivní — např. možnost vzniku tzv. „skleníkového efektu“ v atmosféře.

Uvedená dělení jsou jistě diskutabilní, v některých případech jde o skupiny nesrovnatelné co do důležitosti, chybí konkrétní ukazatele, postrádáme i pokus o obsahový výčet nejdůležitějších sociálně ekonomických důsledků vědeckotechnické revoluce (jaký je podán například v práci *Člověk — věda — technika*).

Je však třeba ocenit úsilí, jež autor (a autoři některých dalších příspěvků knihy) věnoval snaze ukázat důležitost rozboru i negativních důsledků vědeckotechnické revoluce a boje proti nim. Jejich zjišťování a překonávání hraje významnou roli v dialektice vědeckotechnické revoluce v podmínkách socialismu a je jedním ze zdrojů a hybných sil společenského vývoje.

Uvedená členění negativních důsledků vědeckotechnického rozvoje je po úpravě a doplnění možno použít jako podklad k prohloubení vědeckotechnických, ale i sociálních prognóz. Paralelně s jejich analýzou je však třeba i stanovit společenské cíle jednotlivých prognózovaných etap, jež jsou komplexně obsaženy v požadavcích formování a rozvoje socialistického životního způsobu.

Na závěr bychom chtěli poznamenat, že i v socialistických podmínkách vedou někdy negativní vlivy vědeckotechnického rozvoje na prostředí a životní podmínky člověka k určitým projevům pesimismu nebo dokonce technofobie. Je však nutno vidět, že příčinami těchto záporných důsledků často není „přetechnizovanost“, ale právě naopak, nedostatečný stupeň rozvoje vědy a techniky, nutnost vyrovnat se s některými zděděnými problémy, s problémy počáteční fáze spojování vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialismu.

Jiří Sliva

A. N. Veličko a V. G. Podmarkov: Sociolog na předprijatii (Sociolog v podniku)

Moskva, Moskovskij rabočij 1973, 168 s.

Knihy vychází z předpokladu, který je aktuální i u nás, totiž že současné podmínky rozvoje socialistického hospodářství vyžadují vědecký přístup k analýze a řízení sociálních procesů v podniku. V souvislosti s tím se u nás, právě tak jako v Sovětském svazu, organizují sociologické služby, stále se rozšiřuje sociologický výzkum.

V knize najdeme podrobný rozpis úkolů podnikového sociologa, popis problémů a metod konkrétních sociologických analýz a doporučení, jak na základě těchto analýz a vý-

zkumů uskutečňovat konkrétní sociální plánování.

Takto koncipovaná práce, v níž najdeme jak teoretické, tak i velmi praktické otázky práce sociologa, zkušenosti ze sociálních analýz a ze sociálního plánování, jistě nebude zajímat pouze začínající podnikové sociology a psychology, ale i široký okruh lidí, kteří se zabývají sociálními službami v podnicích (sociální pracovníky, kádrové a personální odborníky, oddělení, vedoucí pracovníky), právě tak jako odborářský a stranický funkcionářský aktiv.

Autoři čerpají nejen ze svých zkušeností, ale také ze zkušeností sociologů, kteří již pracují v podnicích v Sovětském svazu. V knize se setkáme zejména se zkušenostmi sociologů z Permského telefonního závodu, z Lvovského podniku na výrobu televizorů, z podniku Krasnyj proletarij z Moskvy, ze ZILu a jiných podniků. Jak vysvítá z textu a z některých výroků autorů, kniha nemá charakter učebního textu, jejím cílem je spíše formulovat základní otázky sociologických služeb v podniku, odpovídat na ně v rovině teorie i praxe, charakterizovat některé metody a techniky, které může a má používat začínající sociolog v podniku.

Kniha má v podstatě tři hlavní části, přestože je autoři rozepsali do čtyř kapitol. První část má název *Sociální organizace podniku*. Jsou zde analyzovány teoretické otázky funkcí sociálních organizací podniku jako sociálního systému a problémy rozvoje kolektivů.

Druhá, podle našeho názoru ústřední část knihy je věnována *úkolům podnikového sociologa a sociálnímu plánování*.

Třetí část se zabývá organizací sociologických výzkumů podniku. Jsou zde rozebírány všeobecné zásady sociologických výzkumů, sběr informací, zpracování informací a koordinace sociologických výzkumů v podniku.

Zajímavé je vymezení oblastí internalizace profesionálních znaků osobnosti, která je dělníkem. Jsou to

- všeobecná pracovní orientace
- profesionální orientace
- profesionální specializace
- práce jako aktuální proces činnosti
- vztah k práci a spokojenost z práce.

Tyto znaky charakterizují dělníka jako osobnost a současně tvoří rámec pro sociologický přístup k analýze těchto vztahů.

Za základní úkoly sociologa v podniku i na závodech považují autoři:

1. systematizaci nezbytných a dostatečných informací pro zajištění růstu efektivity řízení kolektivů;
2. sestavení plánu sociálního rozvoje podniku;
3. vytyčení a expertízu „kritických míst“ organizace (konflikty, napětí) a vypracování profylaktických programů a řešení;
4. optimalizaci procesu adaptace a socializace pracovníků v podnikovém kolektivu;
5. rozpracování opatření pro výchovu děl-

nické cti, citu odpovědnosti za práci a kolektiv a hrdošti;

6. opatření ke zvýšení stability vnitřních vztahů ve skupinách a kolektivech — analýza a odstranění příčin fluktuace zaměstnanců;

7. rozpracování opatření pro správné sociální přijímání nové techniky, pro vytvoření sociálního klimatu, pro inovaci;

8. výzkum a hodnocení systémů hmotné a morální motivace;

9. analýzu a zlepšení forem práce s mládeží, rozvinutí forem adaptace mladých pracovníků v podmínkách závodu;

10. výzkum obsahu a forem společenské činnosti v podniku, hledání cest zvýšení efektivity ideologické, výchovné a kulturně masové;

11. výzkum a optimalizace obsahu a forem volného času pracujících, zvýšení vlivu efektivity volného času na produktivitu.

Konfliktní situace (úkol 3) je možno kvalifikovat podle místa, kde k nim dochází (a), podle času, v němž probíhají, např. pracovní čas, přestávka, mimopracovní čas (b), podle intenzity průběhu (c), podle toho, kdo se konfliktů účastní, např. dělníci, mistři, vedoucí apod. (d), podle věku účastníků (mladí, starí, vrstevníci) a podle kanálů řešení konfliktů (formalizované a neformalizované).

V části *adaptace a socializace* zdůrazňují autoři (4) normativní aspekt problému jako velmi závažný (výzkum norem, podmínky plnění jejich funkcí, autonomie norem, subjektivita norem apod.) a analyzují otázky praktické regulace, adaptace a socializace.

U některých úkolů sociologa uvádějí konkrétní formy, jako např. v souvislosti s úkolem 5 popisují příklad z Ižorského závodu blízko Leningradu, kde byl vypracován „Závodní kodex“ pro ocenění práce starších pracovníků a založena „Kniha slavných činů“, kam jsou zapisovány pracovníci podle stupně zásluh apod.

Do sedmého úkolu patří též zlepšování podmínek práce. Autoři uvádějí příklad ze závodu Rezinotekhnika z Jaroslavska, kde do opatření sociálního rozvoje závodu zahrnují zlepšení podmínek práce, zvýšení bezpečnosti při práci, zvýšení kultury a estetičnosti v rámci cechů (vybavení sociálního zařízení, barevné řešení, kultura práce a prostředí) apod.

V části morálních a hmotných stimulů najdeme příklady z Novomoskevské oblasti, kde v závodech plánují mzdy, fondy, prémie v závislosti na technice, kvalifikaci, fondu pracovních sil, stupni automatizace a mechanizace, pohybu pracovníků. Tato část obsahuje kritéria a ukazatele pro odměny a prémie pracujících, jak je ve svých sociálních plánech vypracovaly některé závody, např. závod „Krasnyj proletarij“.

Za jednu z nejcněnějších částí práce považujeme část věnovanou analýze sociálního plánování. V plánování sociálních procesů považují autoři za základní hospodářský plán; sociální plán má hlavně obsahovat:

I. sociální aspekty technického pokroku (změny sociální struktury atd.);

II. zlepšení podmínek práce, techniky, bezpečnosti a estetiky práce, ochrany zdraví pracujících;

III. zvýšení životní úrovně, zlepšení sociálně bytových podmínek a uspokojování duchovních potřeb pracujících;

IV. zdokonalování, zlepšování sociálních vztahů mezi lidmi.

Základním předpokladem pro dobrý sociální plán jsou dobré a komplexní aktuální informace, které se pak realizují ve vztahu: člověk — informace — efektivnost. Schéma toku sociálních informací je znázorněno strukturou: objektivní charakteristika (věk, plnění plánu, vzdělání, praxe apod.), subjektivní charakteristika (ocenění např. třemi stupni podmínek práce, organizace, vlastní profese, kolektivu, možnosti růstu apod.), služební charakteristika (hodnocení dělníka mistrem, vedoucím cechu apod., např. pokud jde o disciplínu, pracovitost, iniciativu atd.) a charakteristika vyjádřená spolupracovníky (hodnocení jednoho dělníka druhým, např. ochota spolupracovat, společenskost člověka, pracovitost apod.).

V knize jsou uvedeny různé příklady přístupu k vypracování sociálního plánu podniku a závodu. Tak např. v Permu zahrnuje schéma sociálního plánu tyto momenty: sociální důsledky technického pokroku (1), zlepšení podmínek práce (2), zvýšení spokojenosti pracujících a růst jejich duševní kultury (3), rozvoj sociální aktivity pracujících (4).

Na základě zkušeností z vlastní práce navrhuji autoři tyto základní oblasti, které by měl obsahovat sociální plán:

A. Oblast funkčních přeměn — zahrnuje aspekty a důsledky technického pokroku, zlepšení podmínek práce apod.

B. Oblast profesionální — zahrnuje změny profesionálních struktur, vzdělávání, přípravu lidí, kvalifikace apod..

C. Komunistická výchova a sociální aktivita pracujících — obsahuje různé formy soutěžení, racionalizačského hnutí, opatření na zlepšení vztahů v kolektivu a mezi kolektivy atd.

D. Oblast systému řízení — zahrnuje formy a metody řízení, stimulace, kontroly atd.

E. Nevýrobní oblast — zahrnuje organizaci volného času, dopravu do práce, bytové a sociální podmínky, kulturu apod.

Návrh struktury tohoto plánu je v knize podrobně rozepsán a může i v našich podmínkách sloužit jako dobrá metodická i teoretická pomůcka pro vypracování podobných plánů.

V rámci metodologické problematiky uvádějí autoři popis obecných zásad a postupů, uvádějí deskriptivní metody, diagnostické postupy, experimentální metodiky. Rozebírají jednotlivé kroky při sběru a zpracování informací, popisují rozhovor, dotazník, anketu, sociometrické testy, postojové škály, projekční techniky. Tato část je cenná zejména proto, že kromě teoretických zásad je zde uvedeno mnoho příkladů a ukázek z jednotlivých postupů a technik. Jsou zde příklady kódování informací i zpracování sociologických informací ve strojné výpočetní stanici.

Pro sociální plánování má být v podniku ustavena komise, která zaručuje úzkou koordinaci. V komisi má být ředitel podniku nebo jeho zástupce, vedoucí sociologických služeb, vedoucí odborníci podniku a představitelé společenských organizací. Komise má postupovat podle přesného plánu, jehož vzor je v knize uveden.

Recenzovaná kniha je určena podnikovým sociologům, jejichž počet bude po vydání oficiálního prohlášení státního výboru při radě ministrů SSSR značně vzrůstat. Je to však kniha, která je aktuální jak v rovině teoretických zásad, tak v rovině praxe i v našich podmínkách.

Jana Burčiková — Ladislav Videmský

Niccolò Machiavelli. Paradoxy losów doktryny (Niccolò Machiavelli. Paradoxy osudů doktríny)

Warszawa, Książka i Wiedza 1973, 290 s.

Ačkoli od narození italského myslitele a politika N. Machiavelliho uplynulo už více než pět století, jeho díla jsou dodnes na celém světě znovu a znovu vydávána a se zájmem čtena (a to nikoli snad pouze úzkou skupinkou specialistů), jeho názory jsou dodnes inspirací úvah teoretiků i politiků nejrozumnějšího ideového zaměření a diskutuje se o nich se stejným zaujetím a vášní, jako by šlo o našeho současníka. Přitom však nejde o autora, který by byl ve své době neznám, neměl k ní co říci, a teprve po staletích zazářil jako hvězda první velikosti. Machiavelli rozhodně nepatří mezi ty myslitele, kteří takzvaně předběhli svou dobu a v tomto smyslu do ní vlastně ani plně nepatřili. Právě naopak. Machiavelli byl typickým dítětem své doby a snažil se zcela konkrétně odpovědět na otázky, které tato doba před teoretiky i praktiky politiky kladla. Proč přesto jeho dílo nezemřelo zároveň se svým autorem, proč se nestalo čistě antikvární záležitostí či nanejvýš předmětem studia úzce specializovaných historiků sociálního a politického myšlení, jako díla desítek a stovek jeho předchůdců, současníků, ale i následovníků?

Klíč k odpovědi na tuto otázku je třeba zřejmě hledat ve dvou skutečnostech. Jednak v tom, jaká byla povaha Machiavelliho knih, a za druhé v tom, jakými problémy se v nich především zabýval. Na odlišnost Machiavelliho prací od všeho, co tu bylo v dané tematické oblasti před ním, poukázal výstižně a vyčerpávajícím způsobem nejlhůbší marxistický znalec a doposud nepřekonáný interpret Machiavelliho díla Antonio Gramsci, když napsal: „Základní rys *Vladaře* spočívá v tom, že není soustavným pojednáním, nýbrž »živoucí« knihou, v níž politická ideologie a politická věda splývají v dramatické formě »mýtů«. Před Machiavellim se politická věda utvářela buď ve formě utopie, nebo ve formě scholastického traktátu. Machiavelli dal svému pojetí fantastickou a uměleckou formu, skrze niž doktrinální a racionální prvek se ztělesňuje v kondotiérovi, který plasticky a